Τσιχάν Τουγκάλ *
καθηγητής Κοινωνιολογίας

Δημοκρατικοί Γενίτσαροι
Ο ρόλος της Τουρκίας στην Αραβική Άνοιξη

Οι πολιτικές αναταράξεις της Αραβικής Άνοιξης και οι εκλογικές νίκες των ισλαμικών κομμάτων αναζωογόνησαν τη συζήτηση περί του «τουρκικού μοντέλου» – ενός μορφώματος που «*συνθέτει αποτελεσματικά το Ισλάμ με τη δημοκρατία και τη στιβαρή οικονομία*», σύμφωνα με ένα ενθουσιώδες άρθρο των *Τάιμς της Νέας Υόρκης* πέρυσι, το οποίο αναγόρευσε τον Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν στην «*προσωπικότητα με τη μεγαλύτερη ίσως επιρροή στη Μέση Ανατολή*». Αξιωματούχοι του Λευκού Οίκου υπογράμμιζαν πόσο θετικό ήταν το παράδειγμα που πρόσφερε η Τουρκία ως η μουσουλμανική χώρα που διατηρεί διπλωματικές σχέσεις με το Ισραήλ. Σε μια πολυδιαφημισμένη επίσκεψη στην Άγκυρα, το 2009, ο Ομπάμα αναγόρευσε την κυβέρνηση του «Κόμματος της Δικαιοσύνης και της Ανάπτυξης» (ΑΚΡ) σε «*παράδειγμα εταίρου*» και πυλώνα της νατοϊκής τάξης. Η «International Crisis Group» (Ομάδα Διεθνών Κρίσεων) περιγράφει την Τουρκία ως «*αντικείμενο φθόνου για τον αραβικό κόσμο*», γοητευμένον από μια «*σταθερή δημοκρατία, έναν πραγματικά εκλεγμένο ηγέτη που δείχνει να εκφράζει το λαϊκό αίσθημα, χαρακτηριστικά που είναι δημοφιλή από το Αφγανιστάν ώς το Μαρόκο –και συμπεριλαμβάνουν δεκάδες σήριαλ μεταγλωττισμένα στην αραβική γλώσσα που παίζονται σε όλους τους τηλεοπτικούς σταθμούς– και μια οικονομία που ζυγίζει όσο σχεδόν το μισό ολόκληρης της οικονομίας του αραβικού κόσμου μαζί*». Τουρίστες από όλο τον κόσμο συγκεντρώνονται κατά χιλιάδες στην περιοχή για να δουν με τα μάτια τους «*μια μουσουλμανική κοινωνία σε ειρήνη με τον περίγυρό της, οικονομικά αναπτυγμένη, όπου οι ισλαμικές παραδόσεις συνυπάρχουν με μορφές δυτι-*

* Cihan Tuğal, «Democratic Janissaries? Turkey's Role in the Arab Spring», *New Left Review* 76, Ιούλιος-Αύγουστος 2012. [Ο Τσιχάν Τουγκάλ είναι καθηγητής κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο του Μπέρκλεϋ. Σχετικά με την προσπάθεια του «Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης» (ΑΚΡ) των Ερντογάν - Γκιουλ να ενσωματώσει τον ισλαμισμό στο καπιταλιστικό παράδειγμα, έχει εκδώσει, το 2009, το βιβλίο, *Passive Revolution, Absorbing the Islamic Challenge to Capitalism* (Stanford UP, Στάνφορντ 2009), που αποτελεί έργο αναφοράς για το σχετικό ζήτημα] (σ.τ.ε.).

κής κατανάλωσης».

Οι έπαινοι αυτοί επαναλαμβάνονται από τον Ταρίκ Ραμαντάν[1], ο οποίος δήλωσε ότι η επίσημη επίσκεψη του Τούρκου Πρωθυπουργού στην Αίγυπτο, την Τυνησία και τη Λιβύη, το 2011, είχε «*τεράστια απήχηση στον λαό*» – «*Άραβες και μουσουλμάνοι παρακολουθούσαν με έκπληξη και θαυμασμό*» την ώρα που ο Ερντογάν υποστήριζε δημόσια το δικαίωμα των Παλαιστινίων να υπάρχουν. «*Στηρίζει αυτό που είναι ιστορικά δίκαιο*», διακήρυξε ο Ραμαντάν. «*Η Τουρκία μπορεί και πρέπει να παίξει σημαντικό ρόλο*», βοηθώντας «*τους μουσουλμάνους να ανακτήσουν την αυτοπεποίθηση, την αυτονομία, τον πλουραλισμό και την επιτυχία*»[2]. Στο μεταξύ, ο υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας, Αχμέτ Νταβούτογλου, περηφανεύεται ότι φέρνει μια νέα *οθωμανική ειρήνη* (*pax ottomana*) στην περιοχή, μια προσέγγιση «*μηδενικών προβλημάτων με τις γείτονες χώρες*», που θα επεκτείνει την επιρροή της Άγκυρας από τον Καύκασο και τη Μαύρη Θάλασσα ώς τη Μέση Ανατολή και τη Μεσόγειο, ενώ θα μεσολαβήσει για την επίτευξη καλύτερων σχέσεων ανάμεσα στο Ισραήλ και τα αραβικά κράτη. Αυτό το όραμα αποκηρύσσει τις οποιεσδήποτε νεο-οθωμανικές φιλοδοξίες· περιγράφεται από τους προασπιστές του μάλλον ως θέμα «ήπιας δύναμης», υπογραμμίζοντας το χαμογελαστό πρόσωπο που θέλουν να του φορέσουν. Ως αναδυόμενη αίσθηση, την *οθωμανική ειρήνη* έχουν ασπαστεί στρώματα της διανόησης και της λαϊκής κουλτούρας, που ξεπερνούν κατά πολύ τους οπαδούς του AKP. Μια νοσταλγία για κάθε τι οθωμανικό διαπερνά ακόμη και την κοσμική Τουρκία, εκτοξεύοντας τα ποσοστά τηλεθέασης μιας σαπουνόπερας για τον *Σουλεϊμάν τον Μεγαλοπρεπή* και τις ίντριγκες του χαρεμιού του· κοινότοπες και σεξοποιημένες μορφές αυτοκρατορικού μεγαλείου έχουν καταστεί μέρος του αέρα που αναπνέουν.

Μετά από μία δεκαετία διακυβέρνησης από το AKP, με διεθνή συναίνεση, η Τουρκία του Ερντογάν παρουσιάζεται ως η πιο «επιτυχής» εναλλακτική πρόταση απέναντι στον αραβικό απολυταρχισμό αλλά και τον επαναστατικό ισλαμισμό του Ιράν. Ωστόσο, σφυγμομετρήσεις της κοινής γνώμης αποκαλύπτουν μια πιο διστακτική συγκατάθεση: Μόνο το 60% των Αράβων θεωρεί πρότυπο την Τουρκία. Σε ποιο βαθμό όμως αυτοί οι ισχυρισμοί επιβεβαιώνονται από μια πιο ψύχραιμη ματιά στην πολιτική του AKP σε θέματα εξωτερικής πολιτικής και εσωτερικών θεμάτων;

Η Νέα Ανατολική Πολιτική

Το AKP ανέλαβε τον Νοέμβριο του 2002 ως ένα εντελώς νέο κόμμα, το οποίο εκμεταλλεύτηκε την κρίση του πολιτικού κατεστημένου, μετά το κραχ που βίωσε η τουρκική οικονομία, το 1999 και το 2001. Οι ρίζες του ανάγονται σε ένα συντηρητικό κοινωνικό κίνημα, βασισμένο σε πολιτικές διαμαρτυρίας, θρησκευτικά σχολεία

[1] Ο Ταρίκ Ραμαντάν (γενν. το 1962) είναι Ελβετός υπήκοος, καθηγητής Ισλαμικών Σπουδών στην Οξφόρδη και εγγονός του ιδρυτή των «Αδελφών Μουσουλμάνων», Χασάν ελ Μπάνα. Ο Ραμαντάν είναι ίσως ο γνωστότερος ισλαμιστής διανοούμενος της Δύσης και έχει γράψει πολλά βιβλία, το πρώτο από τα οποία το 1999, με τον χαρακτηριστικό τίτλο, *To Be a European Muslim* (σ.τ.ε.).

[2] Tariq Ramadan, «Democratic Turkey Is the Template for Egypt's Muslim Brotherhood», *New Perspectives Quarterly*, τ. 28, αρ. 2, 2011.

και λαϊκές κινητοποιήσεις· η ιδεολογία του συνδυάζει επαγγελματική ηθική, θρησκευτική ευσέβεια και κοινοβουλευτισμό, με μια σταθερή γραμμή υπέρ των μουσουλμάνων, άρα υπέρ των Παλαιστινίων, που αντιστρατεύεται την αγγλο-αμερικανική στρατιωτική επέμβαση στην περιοχή. Όμως, η νέα ηγεσία του ΑΚΡ –ο Ερντογάν, ο Αμπντουλάχ Γκιουλ, ο Μπουλέντ Άριντς– ήταν, επίσης, αναφανδόν υπέρ της Ε.Ε. και έκαναν συχνές επισκέψεις στις ΗΠΑ[3]. Στις εκλογές του Νοεμβρίου 2002, το ΑΚΡ κέρδισε το 60% των βουλευτικών εδρών του Μεκλίς, του τουρκικού Κοινοβουλίου, παρά το ότι συγκέντρωσε μόλις 34% των ψήφων. Αντιμετώπισε την πρώτη του δοκιμασία στην εξωτερική πολιτική την άνοιξη του 2003 με την αμερικανική εισβολή στο Ιράκ, στην οποία αντιδρούσε η συντριπτική πλειοψηφία του τουρκικού λαού. Δεν χρειάζεται να επαναλάβουμε το αποτέλεσμα των τριών ψηφοφοριών του κοινοβουλίου σχετικά με τον πόλεμο. Τον Φεβρουάριο 2003, βουλευτές του ΑΚΡ υποστήριξαν μια απόφαση που επέτρεπε στις αμερικανικές βάσεις της Τουρκίας να αναβαθμιστούν, προετοιμάζοντας την εισβολή. Κατά τη δεύτερη ψηφοφορία, τον Μάρτιο 2003, απόντος του Ερντογάν, οι δυσαρεστημένοι κοινοβουλευτικοί του ΑΚΡ επαναστάτησαν, συμμαχώντας με το αντιπολιτευόμενο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα του Λαού (RPP) και ψηφίζοντας εναντίον του αιτήματος της κυβέρνησης να δοθεί άδεια στα αμερικανικά στρατεύματα να χρησιμοποιήσουν τουρκικές βάσεις για την έναρξη της εισβολής. Μέχρι την τρίτη ψηφοφορία, μερικές εβδομάδες αργότερα, ο Ερντογάν είχε επιβάλει τη γραμμή του στο κόμμα: Μια τεράστια πλειοψηφία βουλευτών του ΑΚΡ ψήφισε υπέρ του πολέμου και υπέρ της αποστολής τουρκικών δυνάμεων που θα βοηθούσαν στην κατοχή του Ιράκ (επιπλέον των στρατευμάτων που επί μακρόν περιπολούσαν στην περιοχή του ιρακινού Κουρδιστάν, όπου οι Αγγλο-Αμερικανοί απαγόρευαν την πτήση αεροσκαφών).

Στην πράξη, η ανάπτυξη των τουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων ως τμήματος της δύναμης κατοχής του Ιράκ αποκλείστηκε από τον ηγέτη των Κούρδων του Ιράκ, Μασούντ Μπαρζανί, και ίσως και από την κυβέρνηση Μπους, ως τιμωρία για τη σύντομη εξέγερση του τουρκικού Κοινοβουλίου. Πιο εντυπωσιακή, όμως, και δείγμα της ηγεμονικής θέσης που κατείχε το ΑΚΡ, ήταν η λαϊκή στήριξη για τη φιλοαμερικανική στάση του Ερντογάν, που θεωρήθηκε ως στρατηγικά αριστοτεχνική κίνηση: μια βραχυπρόθεσμη παραχώρηση που θα εξασφάλιζε στην Τουρκία αμερικανική υποστήριξη και ανταμοιβή με μεγαλύτερες απολαβές μακροπρόθεσμα. Η τρίτη ψηφοφορία χαιρετίστηκε από τους φιλελεύθερους ατλαντιστές της Τουρκίας ως ένα καλοδεχούμενο βήμα προς την κατεύθυνση της πλήρους συμμετοχής στις στρατιωτικές επεμβάσεις της «διεθνούς κοινότητας», και μάλιστα σε περιοχές της πρώην οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αυτή η υποστήριξη βοήθησε την κυβέρνηση Ερντογάν να εξακολουθεί να συνδράμει τις επαναλαμβανόμενες δυτικές στρατιωτικές επεμβάσεις σε μουσουλμανικές χώρες. Έτσι, το 2006, όταν σχεδόν σύσσωμος ο τουρκικός λαός καταδίκασε την ισραηλινή εισβολή στον Λίβανο και τον βομβαρδισμό των νοτίων προαστίων της Βηρυττού, ο Ερντογάν και ο Γκιουλ, τότε υπουργός

[3] Βλ. Tugal, «NATO's Islamists», NLR 44, Μάρτιος-Απρίλιος 2007, από το οποίο και αντλούμε στοιχεία.

Εξωτερικών, επέμεναν να πάρει η Τουρκία μέρος στη δύναμη του Ο.Η.Ε. που θα αποστελλόταν να αντιμετωπίσει τη Χεζμπολλά –πεδίο στο οποίο ο ισραηλινός στρατός (Τζαχάλ) είχε αποτύχει οικτρά–, με τη δικαιολογία ότι «προσέτρεχαν σε βοήθεια» των Λιβανέζων που υπέφεραν.

Παρομοίως, ο αναπληρωτής υπουργός Εξωτερικών, Μπουλέντ Άριντς, έχει εξηγήσει ότι οι τουρκικές δυνάμεις βρίσκονται στο Αφγανιστάν για να βοηθήσουν το ΝΑΤΟ «*να προστατεύσει την ειρήνη*». Όταν δώδεκα Τούρκοι στρατιώτες σκοτώθηκαν πρόσφατα εκεί, σε μια συντριβή ελικοπτέρου, οι φιλελεύθεροι υποστηρικτές της κυβέρνησης –μεταξύ αυτών και ο πρώην μαοϊκός, Σαχίν Αλπάι– βιάστηκαν να τονίσουν ότι τα συμφέροντα της Τουρκίας και της «διεθνούς κοινότητας» δεν διαχωρίζονται, σε απάντηση μιας εύστοχης επερώτησης του νέου, φιλο-αριστερού ηγέτη του RPP, Κεμάλ Κιλιτσντάρογλου, για το αν οι Τούρκοι στρατιώτες βρίσκονταν στο Αφγανιστάν «*για να υπερασπίσουν τα συμφέροντα του έθνους μας*». Ισλαμιστές συντηρητικοί, στο μεταξύ, υποστηρίζουν ότι η τουρκική αποστολή βρίσκεται στο Αφγανιστάν για να προστατεύσει τους Αφγανούς από τις υπερβάσεις του δυτικού ιμπεριαλισμού – μια δικαιολογία που χρησιμοποιείται συχνά για την υπεράσπιση της συμμετοχής της Τουρκίας σε στρατιωτικές κατακτητικές επιχειρήσεις υπό αμερικανική ηγεσία[4]. Υπογραμμίζουν, επίσης, ότι είναι αναγκαίο να προστατέψουν το τουρκικό μοντέλο του Ισλάμ, ώστε αυτό να μη μετατραπεί σε μια εκδοχή της Αλ-Κάιντα. Η συμμετοχή της Τουρκίας στο ISAF (δυνάμεις του ΝΑΤΟ), μαζί με εκείνη της Ιορδανίας και των Η.Α.Ε., είναι καθαρά συμβολική και με ελάχιστη στρατιωτική αξία για τις ΗΠΑ: Η παρουσία στρατιωτών κυρίως από μουσουλμανικές χώρες υποτίθεται ότι αποδεικνύει πως δεν πρόκειται για χριστιανική σταυροφορία ενάντια στο Ισλάμ. Στην πραγματικότητα, επιτρέπει στην Τουρκία να διατηρεί τον συνηθισμένο ρόλο της ως «γέφυρας» ανάμεσα στον δυτικό ιμπεριαλισμό και τον μουσουλμανικό κόσμο – μια γέφυρα πάνω από την οποία περνούν, με στρατιωτικό βηματισμό, οι δυνάμεις του ΝΑΤΟ. Μια μειοψηφία πιο ριζοσπαστών ισλαμιστών, μαζί με την αρκετά αποδεκατισμένη Αριστερά, εξακολουθούν να αντιστρατεύονται την, υπό δυτική καθοδήγηση, εμπλοκή της Τουρκίας στην περιοχή και να ζητούν ανεξάρτητες διπλωματικές και στρατιωτικές κινήσεις. Αλλά ένας σαφώς μεγαλύτερος αριθμός ισλαμιστών διανοουμένων και ακτιβιστών υποστηρίζουν την κυβέρνηση στην προσπάθειά της να διεκδικήσει την ηγεσία του ισλαμικού κόσμου, παραμένοντας προέκταση της Δύσης.

Νεο-Οθωμανοί;

Αφού ο κεντρικός στόχος της εξωτερικής πολιτικής του ΑΚΡ για ένταξη στην Ε.Ε. άρχισε να καρκινοβατεί –μετά την απόρριψη του Σχεδίου Ανάν από τους Κυπρίους, το οποίο αγνοούσε πλήρως το γεγονός της 40χρονης στρατιωτικής τουρκικής κατοχής της νήσου– η Ανατολική Πολιτική (Ostpolitik) της Άγκυρας απέκτησε εκ νέου σημασία. Το 2007, όταν Γερμανοί και Γάλλοι ηγέτες έκαναν προεκλογικές ομιλίες με θέμα μια «χριστιανική Ευρώπη», οι Ερντογάν, Γκιουλ και Νταβούτογλου υποδείκνυαν τον νέο ρόλο της Τουρκίας στην Ανατολή. Κατά τη διάρκεια του Ψυ-

[4] Sedat Laçiner, «Neden Afganistan'dayız?», *Star*, 22 Μαρτίου 2012.

χρού Πολέμου, η εξωτερική πολιτική της Άγκυρας ήταν αποκλειστικά στραμμένη προς τη Δύση (αν μπορούμε να εντάξουμε σε αυτές και τις μακροχρόνιες διπλωματικές σχέσεις με το Ισραήλ). Η κατάρρευση της οθωμανικής Αυτοκρατορίας είχε κληροδοτήσει στους λαούς της περιοχής, που κάποτε κυβερνούνταν από την Κωνσταντινούπολη, σχέσεις αμοιβαίας δυσπιστίας. Οι Τούρκοι κατηγορούσαν τους Άραβες ότι τους είχαν «μαχαιρώσει πισώπλατα», συνεργαζόμενοι με τις δυτικές δυνάμεις, μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο κεμαλικός εκσυγχρονισμός (και εκτουρκισμός) στόχευε στο να ξεκόψει δυναμικά (η Τουρκία) από τον ισλαμικό και αραβικό πολιτισμό – εξ ού και η επιβολή της λατινικής γραφής και ο αντι-αραβικός «εξαγνισμός» της γλώσσας. Κατά τον ίδιο τρόπο, η κυριαρχία της Τουρκίας ιστορικά αποτελούσε ένα αρνητικό στερεότυπο για τις αραβικές χώρες, είτε αυτές ήταν κοσμικές δημοκρατίες είτε συντηρητικές μοναρχίες. Αραβικά σχολικά βιβλία αναφέρονταν στους Τούρκους, και όχι μόνο στους Οθωμανούς, ως ιμπεριαλιστές. Ακριβώς όπως οι κεμαλιστές απέδιδαν την τουρκική «καθυστέρηση» στην παρακμιακή επιρροή της αραβικής κουλτούρας, έτσι και οι Άραβες εθνικιστές κατηγορούσαν την οθωμανική αποικιακή πολιτική και εκμετάλλευση για το χαμηλό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης στις χώρες τους.

Αληθεύει, βέβαια, ότι κάποιοι Άραβες ισλαμιστές ανακάλυπταν και θετικές πλευρές στο οθωμανικό παρελθόν, ενώ κάποιοι Τούρκοι ισλαμιστές αναπολούσαν με νοσταλγία τα χρόνια που οι Τούρκοι, οι Άραβες και άλλοι λαοί συνυπήρχαν κάτω από το λάβαρο του Ισλάμ. Ωστόσο, αν και γενικά επικρατούσε συμπάθεια για τα δεινά των Παλαιστινίων, οι Τούρκοι ισλαμιστές έτρεφαν ελάχιστα αισθήματα αλληλεγγύης σε πρακτικό επίπεδο για τους λοιπούς Άραβες, ενώ η θρησκευτική οργάνωση με τη μεγαλύτερη επιρροή στη χώρα, η κοινότητα του Γκιουλέν – διοικούμενη από τον θρησκευτικό ηγέτη Φετουλάχ Γκιουλέν, από την Πενσυλβάνια των ΗΠΑ, όπου έχει αυτο-εξοριστεί– ασπάζεται ανοιχτά μια τουρκική εθνικιστική πολιτιστική ιδεολογία[5].

Στις αρχές του 21ου αιώνα, όμως, τρεις εξελίξεις άρχιζαν να αλλάζουν προς το θετικότερο, αν και σε μικρή έκταση ακόμα, την εντύπωση του αραβικού κόσμου για την Τουρκία. Πρώτον, η Τουρκία είχε συνδυάσει τη στροφή της προς τον νεοφιλελευθερισμό με έναν μερικό εκδημοκρατισμό, την ώρα που νεοφιλελεύθερα αραβικά καθεστώτα επέμεναν στην απολυταρχία, δικαιολογώντας στη διεθνή ελίτ τις κατασταλτικές καθεστωτικές ένοπλες δυνάμεις τους ως προπύργιο ενάντια στον ριζοσπαστικό ισλαμισμό, και στις αραβικές μάζες ως άμυνα ενάντια στην ισραηλινή απειλή[6] (μια παράλογη δικαιολογία, καθώς οι Άραβες ηγέτες συστηματικά έδειχναν να παραβλέπουν τις λεηλασίες του Ισραήλ στα κατεχόμενα εδάφη, περιοριζόμενες σε μια λεκτική αντι-σιωνιστική δημαγωγία). Δεύτερον, καθώς η οικονομία της ανέκαμπτε μετά το κραχ του 2001, η Τουρκία άρχιζε να δέχεται έναν πακτωλό επενδυτι-

[5] Hasan Kösebalaban, «Making of Enemy and Friend: Fethullah Gülen's National-Security Identity», στο M. Hakan Yavuz και John Esposito (επιμ.), *Turkish Islam and the Secular State: The Gülen Movement*, Συρακούσες, Νέα Υόρκη 2003.

[6] Για παράδειγμα, βλ. Alfred Stepan και Graeme Robertson, «An "Arab" more than "Muslim" Democracy Gap», *Journal of Democracy*, τ. 14, τχ. 3, 2003.

κών εισροών από το εξωτερικό, και μάλιστα από τις χώρες του Κόλπου, και να εμφανίζει υψηλότατους ρυθμούς ανάπτυξης – αν και ταυτόχρονα διευρύνονταν οι ανισότητες. Τρίτον, η άνοδος του ΑΚΡ στην εξουσία διήγειρε την περιέργεια του αραβικού κόσμου: Είχαν συνηθίσει να θεωρούν την κεμαλική παράδοση της Τουρκίας ως άθεη και αντι-αραβική, ενώ, αντίθετα, οι ηγέτες του ΑΚΡ ήταν επιδεικτικά ευλαβείς και, ειδικά στην περίπτωση του Ερντογάν, απολάμβαναν και την εύνοια του λαού. Έτσι, ενώ η αστυνομική βία, η φτώχεια, η ανισότητα και η ανεργία επιδεινώνονταν κάτω από τα απολυταρχικά νεοφιλελεύθερα αραβικά καθεστώτα, η Τουρκία εμφανιζόταν εκ νέου στο λαϊκό αραβικό φαντασιακό ως μια αμφιλεγόμενη οντότητα. Η κυβέρνηση Ερντογάν γινόταν σύμβολο της μουσουλμανικής ισχύος αλλά, ταυτόχρονα, ξυπνούσε και αισθήματα ανησυχίας σχετικά με την τουρκική αυτοκρατορική αλαζονεία.

Η αλαζονεία αυτή διακρίνεται πεντακάθαρα στον τρόπο με τον οποίο η κυβέρνηση Ερντογάν αντιμετώπισε τους Κούρδους της Τουρκίας. Από το 1984, η τουρκική κυβέρνηση έχει σκοτώσει, σύμφωνα με υπολογισμούς, περίπου 40.000 από τους Κούρδους πολίτες της –αριθμός συγκρίσιμος με αυτόν των νεκρών που αποδίδονται στον Μπασάρ Άσαντ–, ενώ η καταστολή της κουρδικής γλώσσας και του κουρδικού πολιτισμού είναι πιο άγρια απ' ό,τι στη Συρία, το Ιράκ ή το Ιράν[7]. Στα δύο πρώτα χρόνια της κυβέρνησης του ΑΚΡ, πάρθηκαν ορισμένα μέτρα που αποποινικοποιούσαν την κουρδική κουλτούρα, κάποια εκ των οποίων επέτρεπαν την περιορισμένη τηλεοπτική προβολή προγραμμάτων στην κουρδική και την κατ' οίκον διδασκαλία, παρ' όλο που αυτά ήταν ελάχιστα σε σχέση με ό,τι ζητούσαν οι Κούρδοι. Αλλά, από το 2005, το ΑΚΡ άρχισε να παίρνει μια έντονα τουρκο-εθνικιστική κατεύθυνση, αυξάνοντας τη στρατιωτική καταστολή στα νοτιοανατολικά της χώρας και ντύνοντας τις πόλεις με γιγαντιαίες τουρκικές σημαίες. Παράλληλα με αυτό και ενθαρρυμένο από την ντε φάκτο αυτόνομη κουρδική περιοχή που σχηματίστηκε, υπό την αιγίδα της κατοχικής δύναμης των ΗΠΑ, στο βόρειο Ιράκ, το ΡΚΚ έδωσε τέλος στην πενταετή κατάπαυση πυρός. Όπως ήταν επόμενο, η Τουρκία αύξησε τον αριθμό των αεροπορικών επιδρομών της στα στρατόπεδα του ΡΚΚ στο Ιράκ, προκαλώντας τη μήνι της τοπικής κυβέρνησης του Μασούντ Μπαρζανί. Η κυβέρνηση Μπους παρενέβη πιεστικά για να επιτύχει κάποια συνεννόηση μεταξύ των συμμάχων της τον Ιανουάριο του 2005 και ξανά τον Οκτώβριο του 2007, καταλήγοντας σε συμφωνίες, σύμφωνα με τις οποίες ο Μπαρζανί θα εξαγοραζόταν από τουρκικές κατασκευαστικές εταιρείες, στις οποίες παραχωρήθηκαν τεράστια κυβερνητικά συμβόλαια κατασκευής υποδομών στο ιρακινό Κουρδιστάν, συμπεριλαμβανομένου του αξίας σαράντα εκατομμυρίων αεροδρομίου τής Σουλεϊμανίγια, ενώ δόθηκε η δυνατότητα στον τουρκικό στρατό να βομβαρδίζει κρησφύγετα των ανταρτών του ΡΚΚ στο βόρειο Ιράκ[8]. Μετά από

[7] Οι εκτιμήσεις για τον κουρδικό πληθυσμό διαφέρουν πολύ μεταξύ τους, αλλά συντηρητικές εκτιμήσεις αναφέρονται σε 14 εκατομμύρια στην Τουρκία, 2 εκατομμύρια στη Συρία, 6 εκατομμύρια στο Ιράκ και 7 εκατομμύρια στο Ιράν.

[8] Μέχρι και το 2010, το εμπόριο της Τουρκίας με το Ιράκ είχε αυξηθεί στα 7,4 δισ. $, εκ των οποίων 6 δισ. $ αφορούσαν τουρκικές εξαγωγές, σχεδόν όλες προς το ιρακινό Κουρδιστάν,

απανωτά κύματα συλλήψεων, ακτιβιστές εκτιμούν ότι τουλάχιστον 3.000 Κούρδοι φοιτητές της Τουρκίας βρίσκονται αυτή τη στιγμή στη φυλακή, μαζί με δημοσιογράφους και καθηγητές πανεπιστημίου –όχι απαραίτητα όλοι Κούρδοι–, κατηγορούμενοι για «τρομοκρατική προπαγάνδα» ή για «προσβολή του τουρκικού έθνους».

«Μηδενικά προβλήματα»

Με φόντο αυτά τα γεγονότα, οι Ερντογάν, Γκιουλ και Νταβούτογλου εγκαινίασαν τη διπλωματική πρωτοβουλία που ονομάστηκε «μηδενικά προβλήματα με τους γείτονες», σκοπεύοντας να εντυπωσιάσουν τα μεσανατολικά κράτη με την επιρροή της Άγκυρας στην Ουάσινγκτον, και την Ουάσινγκτον με τη νέα επιρροή που ασκούσε η Τουρκία στη Μέση Ανατολή. Τεράστια ποσά δαπανήθηκαν για την ανανέωση του τουρκικών πρεσβειών, και πολλή ενέργεια καταναλώθηκε σε άμεσες διπλωματικές παρεμβάσεις στην περιοχή. Η πολιτική των «μηδενικών προβλημάτων» περιελάμβανε ένα ουσιώδες επιχειρηματικό κομμάτι. Οικονομικά, η Τουρκία εξακολουθεί να εξαρτάται από τον Βορρά και τη Δύση: Το 2010, το τουρκικό εμπόριο με την Ε.Ε. έφτανε τα 125 δισ. $ (τουρκικές εξαγωγές 52,7 δισ. $ και εισαγωγές 72,2 δισ. $), ενώ το εμπόριο με τη Ρωσία και άλλες πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες έφτανε τα 35,1 δισ. $. Εν αντιθέσει, το εμπόριο με τις χώρες του Κόλπου και την Υεμένη ανέρχεται στα 10,3 δισ. $ (6,7 δισ. $ εξαγωγές, 3,6 δισ. $ εισαγωγές)· το εμπόριο με τη Βόρειο Αφρική, στα 8,2 δισ. $· με την Αίγυπτο, στα 8,2 δισ. $· με τη Συρία, στα 2,5 δισ. $, εκ των οποίων τα τρία τέταρτα είναι τουρκικές εξαγωγές. Παρ' όλα αυτά, το 2010, το εμπόριο με τη Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική είχε σημαντικά αυξηθεί σε σχέση με το 2002 – τριπλασιασμένο με τη Συρία, σχεδόν τετραπλασιασμένο με τη Βόρειο Αφρική, πενταπλασιασμένο με τις χώρες του Κόλπου και την Υεμένη, και επταπλασιασμένο με την Αίγυπτο[9]. Μεγάλο μέρος αυτού του εμπορίου αφορά τον τουρκικό κατασκευαστικό κλάδο, με συμβόλαια που συχνά διευκολύνονται από δάνεια τουρκικών τραπεζών. Τουρκικές εταιρείες τροφίμων και κλωστοϋφαντουργίας έχουν επενδύσει στην Αίγυπτο, τη Συρία και τα κράτη του Κόλπου. Η διπλωματία «μηδενικών προβλημάτων» του Νταβούτογλου οδήγησε στη χαλάρωση των διαδικασιών για τη χορήγηση βίζας σε Άραβες επισκέπτες της Τουρκίας, πράγμα που τους εξίσωνε με επισκέπτες από τη Ρωσία και την Ε.Ε. Οι διαδικασίες χορήγησης βίζας σε Τυνήσιους και Μαροκινούς απλοποιήθηκαν το 2007, ενώ το ίδιο συνέβη για Σύρους, Λιβανέζους, Ιορδανούς και Λίβυους το 2009. Τον επόμενο χρόνο, η Τουρκία δραστηριοποιήθηκε για την υπογραφή μιας συμφωνίας δημιουργίας ζώνης ελεύθερου εμπορίου μεταξύ της ίδιας και της Συρίας, του Λιβάνου και της Ιορδανίας, της Εμπορικής και Οικονομικής Συνεργασίας Άμεσων Γειτόνων (Close Neighbours Economic and Trade Association – CNETA). Η διπλωματική επίθεση της Τουρκίας περιελάμβανε, φυσικά, θερμότερες σχέσεις με τους ηγέτες

όπου η Τουρκία πλέον ελέγχει το 95% του κλάδου των κατασκευών. Βλ. Kemal Kirisci, «Turkey's "Demonstrative Effect" and the Transformation of the Middle East», *Insight Turkey*, τ. 13, τχ. 2, 2011, σ. 38.

[9] Kirisci, «Turkey's "Demonstrative Effect"», σ. 38.

των χωρών του Κόλπου, με τον Μουμπάρακ, τον Μπεν Άλι, τον Άσαντ, τον Καντάφι και άλλους. Το 2010, ο Ερντογάν έφτασε στην Τρίπολη για να παραλάβει από τα χέρια του Λίβυου ηγέτη το τιμητικό Βραβείο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων Αλ-Καντάφι της χρονιάς.

Τα «μηδενικά προβλήματα» με το Ισραήλ αποτέλεσαν κεντρικό άξονα της πολιτικής του Νταβούτογλου. Το διμερές εμπόριο με το Ισραήλ σχεδόν τριπλασιάστηκε κατά τη διακυβέρνηση του ΑΚΡ, ξεκινώντας από 1,3 δισ. $ το 2002 και φτάνοντας στα 3,4 δισ. $ το 2010. Η Τουρκία αγόρασε μεγάλο αριθμό οπλικών συστημάτων από το Ισραήλ, επεκτάθηκαν οι κοινές στρατιωτικές ασκήσεις, ενώ προσφέρθηκε στην ισραηλινή αεροπορία η ελεύθερη χρήση του εναέριου χώρου πάνω από το Ικόνιο για εκπαιδευτικές αποστολές. Οι Νταβούτογλου και Ερντογάν αφιέρωσαν αρκετό κόπο στην προσπάθεια διαμεσολάβησης μεταξύ του Ισραήλ και των γειτόνων του. Ειδικότερα, ο Ερντογάν βαυκαλιζόταν για τον ρόλο του ως «διαμεσολαβητή» στη νέα προσπάθεια ειρήνευσης μεταξύ Ισραήλ και Συρίας το 2008. Σύμφωνα με ντόπιους διπλωμάτες, τα συχνά του ταξίδια μεταξύ του Μπασάρ Άσαντ και του Εχούντ Ολμέρτ επέτρεψαν «*στην Τουρκία να αισθάνεται σημαντική*» και στο Ισραήλ να επιδείξει τους «*ειρηνικούς σκοπούς*» του. Αναφέρεται ότι ο Ερντογάν αισθάνθηκε «*σοκαρισμένος και προδομένος γι' αυτά που θεωρούσε προσωπικές δεσμεύσεις του Ολμέρτ*» όταν ο ισραηλινός πρωθυπουργός εγκαινίασε την επιχείρηση *Μολύβδινος Κλωβός* στη Γάζα, στα τέλη του Δεκέμβρη 2008, μία μόλις ημέρα μετά το θερμό πεντάωρο δείπνο εργασίας με τον Ερντογάν, κατά τη διάρκεια του οποίου ο Τούρκος ηγέτης έκανε ένα μεγάλης διάρκειας τηλεφώνημα στον Άσαντ. Φυσικά, ο Ολμέρτ δεν είχε αναφερθεί στα σχέδια του ισραηλινού στρατού για τη Γάζα. Αυτό το περιστατικό αποτέλεσε το υπόβαθρο για τη διαμαρτυρία του Ερντογάν στο Νταβός, μερικές εβδομάδες αργότερα, όταν, ενώ συμμετείχε σε μια στρογγυλή τράπεζα με τον Σιμόν Πέρες, άρχισε να διαβάζει μια κριτική του Αβί Σλέιμ[10] και άλλων για την επίθεση στη Γάζα, και αποχώρησε από την αίθουσα όταν ο συντονιστής προσπάθησε να τον σταματήσει. Η πράξη αυτή βοήθησε τον Ερντογάν να εισπράξει πηχυαίους τίτλους επαίνων από τον αραβικό Τύπο, επειδή «*ύψωσε το ανάστημά του στο Ισραήλ*», παρ' όλο που οι ισραηλινές αεροπορικές στρατιωτικές ασκήσεις στον τουρκικό εναέριο χώρο συνεχίζονταν και, το 2010, το Τελ Αβίβ κανονικά παρέδωσε εκσυγχρονισμένα άρματα μάχης Μ-60 και μη επανδρωμένα αεροσκάφη Χέρον, που το ΑΚΡ θα χρησιμοποιούσε ενάντια στο ΡΚΚ στο βόρειο Ιράκ[11].

Οι σχέσεις Ισραήλ - Τουρκίας χειροτέρεψαν ακόμη περισσότερο μετά το περιστατικό με τον Στολίσκο της Ελευθερίας, τον Μάιο του 2010, όταν Ισραηλινοί κομάντος σκότωσαν εννέα Τούρκους ακτιβιστές που επέβαιναν στο πλοίο «Μαβί Μαρμαρά», καθώς ο στολίσκος κατευθυνόταν προς τη Γάζα, σε μια προσπάθεια να σπάσει το εμπάργκο που είχε συμφωνηθεί μεταξύ της Αιγύπτου και του Ισραήλ. Πολλοί από τους ακτιβιστές που έπαιρναν μέρος σχετίζονταν με την ισλαμική

[10] Ο Άβι Σλέιμ, καθηγητής Διεθνών Σχέσεων στην Οξφόρδη, είναι ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της «νέας Ιστορίας» του Ισραήλ (σ.τ.ε.).

[11] International Crisis Group, «Turkey and the Middle East», σσ. 14-15, 24.

οργάνωση αλληλεγγύης ΙΗΗ, η οποία συντρέχει μουσουλμάνους σε καθεστώς πολέμου. Ο αποχαιρετισμός του πλοίου είχε συνδυαστεί με μια μεγάλης κλίμακας πορεία διαμαρτυρίας που είχε οργανώσει το *Κόμμα της Ευδαιμονίας*, το απομεινάρι της πιο αδιάλλακτης ισλαμιστικής οργάνωσης, από την οποία ο Ερντογάν και οι υπόλοιποι ηγέτες του ΑΚΡ είχαν αποσχιστεί το 2001, και η οποία, από τότε, παίζει μικρό ρόλο στην πολιτική σκηνή. Φαίνεται ότι αρκετοί βουλευτές του ΑΚΡ είχαν επίσης επιχειρήσει να επιβιβαστούν, αλλά η κυβέρνηση τους είχε αποτρέψει λίγο πριν το «Μαβί Μαρμαρά» ξεκινήσει το μοιραίο ταξίδι του. Ενώ Τούρκοι σχολιαστές αποφαίνονταν ότι η πορεία του πλοίου είχε λάβει την έγκριση της κυβέρνησης, το ΑΚΡ αρνήθηκε οποιαδήποτε σχέση με αυτό. Στο μεταξύ, σε μία από τις σπάνιες δημόσιες δηλώσεις του στη *Wall Street Journal*, ο Φετουλάχ Γκιουλέν, ο ισλαμιστής ηγέτης με τη μεγαλύτερη απήχηση στην Τουρκία, κατηγόρησε τους ακτιβιστές του Στολίσκου ότι «*αψήφησαν τις Αρχές*», μια σοβαρή παραβίαση για τους συντηρητικούς ερμηνευτές του Ισλάμ[12]. Στην πραγματικότητα, το ΑΚΡ κατάφερε να διατηρήσει και την πίτα ολόκληρη και τον σκύλο χορτάτο: Απαντώντας στους Ισραηλινούς και Αμερικανούς, που άσκησαν κριτική διότι οι Αρχές επέτρεψαν τον απόπλου του σκάφους, υποστήριξε ότι δεν έλεγχε την κατάσταση· απέναντι στους ισλαμιστές ψηφοφόρους του και τους απανταχού μουσουλμάνους, όμως, μπόρεσε να καυχηθεί ότι προσπάθησε να σπάσει το εμπάργκο στη Γάζα. Σε απόλυτη ταύτιση με αυτή τη γραμμή, ο Γκιουλ ζήτησε από τα Ηνωμένα Έθνη να διεξαχθεί επίσημη έρευνα για το περιστατικό του Στολίσκου της Ελευθερίας. Όπως ήταν αναμενόμενο, η έρευνα του Ο.Η.Ε., με προεδρεύοντα τον πρώην πρωθυπουργό της Νέας Ζηλανδίας, Τζέφρι Πάλμερ, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο αποκλεισμός της Γάζας –μιας περιοχής με σχεδόν δύο εκατομμύρια πληθυσμό, καθηλωμένο σε συνθήκες γκέτο και εξαρτώμενο από τις ορέξεις του Ισραήλ για τον ανεφοδιασμό του– ήταν απολύτως σύννομος με το διεθνές Δίκαιο[13].

Η Αραβική Άνοιξη

Η διπλωματία των «μηδενικών προβλημάτων» του ΑΚΡ οδηγήθηκε σε περαιτέρω σύγχυση με τις αραβικές εξεγέρσεις του 2011. Ακριβώς όπως οι ΗΠΑ και η πλειοψηφία των χωρών της Ε.Ε., η τουρκική κυβέρνηση παρέμεινε σιωπηλή την ώρα που οι διαμαρτυρίες εναντίον του Μπεν Άλι κορυφώνονταν στην Τυνησία, σε αντίθεση με την άμεση στήριξη του κινήματος που προσέφεραν, για διαφορετικούς λόγους ο καθένας, το Κατάρ, το Ιράν και η Χεζμπολλά. Ο Ερντογάν έκανε μια πιο αξιοσημείωτη παρέμβαση για την Αίγυπτο: Μιλώντας στην τουρκική τηλεόραση, την 1η Φεβρουαρίου 2011, μία εβδομάδα μετά την πρώτη

[12] «Reclusive Turkish Imam Criticizes Gaza Flotilla», *Wall Street Journal*, 4 Ιουνίου 2010. Ήταν η πρώτη φορά που ο Γκιουλέν –ο οποίος υποστηρίζει σθεναρά το Ισραήλ– επέκρινε ανοικτά την τουρκική κυβέρνηση.

[13] Ο συντονισμός μεταξύ των τουρκικών και των ισραηλινών αεροπορικών δυνάμεων ανεστάλη, αλλά επαναλήφθηκε στα τέλη του 2011: «Turkey, Israel reinstate air force coordination mechanism», *Today's Zaman*, 22 Δεκεμβρίου 2011. Για διεθνή σχόλια σχετικά με το Μαβί Μαρμαρά, βλ. Lemi Baruh and Mihaela Popescu, «Communicating Turkish-Islamic identity in the aftermath of the Gaza flotilla raid», *New Perspectives on Turkey* 45, 2011, σσ. 76-77.

«ημέρα οργής», παρότρυνε τον Μουμπάρακ να «*ικανοποιήσει δίχως δισταγμό τον πόθο του λαού για αλλαγή*» – «*εσύ πρέπει να κάνεις το πρώτο βήμα προς την κατεύθυνση της ειρήνης, της ασφάλειας και της σταθερότητας στην Αίγυπτο, χωρίς να επιτρέψεις σε εκμεταλλευτές, σκοτεινούς κύκλους και άλλους, που απεργάζονται σκοτεινά σενάρια για την Αίγυπτο, να πάρουν την πρωτοβουλία*»[14]. Η δήλωση αυτή βρισκόταν στην ίδια κατεύθυνση με εκείνη της κυβέρνησης Ομπάμα, στις 30 Ιανουαρίου, που καλούσε σε μια «συντεταγμένη αλλαγή», και, στην πραγματικότητα, απηχούσε την ανακοίνωση του Μπουμπάρακ ότι δεν θα ήταν υποψήφιος στις επερχόμενες προεδρικές εκλογές του Σεπτεμβρίου 2011 – εξυπηρετούσε ωστόσο τον Ερντογάν, που εμφανιζόταν φιλικός προς τους διαδηλωτές της πλατείας Ταχρίρ.

Όπως και η Ουάσινγκτον, η Άγκυρα παρέμεινε σιωπηλή όταν ξέσπασαν διαμαρτυρίες στο Μπαχρέιν, στα μέσα Φεβρουαρίου, και απέστρεψε το βλέμμα όταν οι διαδηλωτές δέχονταν πυρά και δακρυγόνα στην πλατεία Περλ. Στις 20 Μαρτίου, μόλις μία εβδομάδα αφού τα σαουδαραβικά τανκς εμφανίστηκαν για να ποδοπατήσουν τους δημοκράτες διαδηλωτές, ο Ερντογάν ανήγγειλε ότι η Τουρκία και η Σαουδική Αραβία «*προσφέρουν σημαντική συμβολή στην ειρήνη και σταθερότητα της περιοχής και έχουν άριστη συνεργασία*»[15]. Πράγματι, οι Ερντογάν και Νταβούτογλου προσπάθησαν να ενδυναμώσουν τις τουρκικές σχέσεις με τη Σαουδική Αραβία, καθώς η Αραβική Άνοιξη άρχισε να φθίνει, ενισχύοντας έτσι τις θρησκευτικές αντιπαραθέσεις στην περιοχή – των σουνιτών με τους σιίτες και τους Αλαουΐτες. Η Άγκυρα τήρησε αιδήμονα σιωπή απέναντι στην επανάσταση στην Υεμένη, όπου σαουδαραβικά και αμερικανικά ενδιαφέροντα θα μπορούσαν να κινδυνεύσουν εάν ικανοποιούνταν τα αιτήματα για εργασία, βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και δημοκρατία. Καθώς η καταστολή γιγαντωνόταν, η διχόνοια ανάμεσα στα μέλη της φυλετικής ελίτ έγινε εξόφθαλμη, ώσπου έφερε τη μία φυλή αντιμέτωπη με την άλλη, αντί να φέρει τους ακτιβιστές απέναντι στη δικτατορία[16]. Οι διαφυλετικές μεσολαβήσεις οδήγησαν τελικά στην απομάκρυνση του Προέδρου Σαλέχ, χωρίς καμιά άλλη αλλαγή του κυβερνητικού μηχανισμού, ο οποίος εξακολουθούσε ούτως ή άλλως να εξυπηρετεί τους Σαουδάραβες και την κυβέρνηση Ομπάμα[17].

Οι γεωπολιτικές πραγματικότητες της Αραβικής Άνοιξης μεταβλήθηκαν αποφασιστικά με την ανάληψη στρατιωτικής δράσης στην επαναστατημένη Λιβύη, υπό την αιγίδα των νατοϊκών δυνάμεων. Στις 17 Μαρτίου 2011, η «διεθνής κοινότητα» έδωσε άδεια στον εαυτό της να επιβάλει μια ζώνη απαγόρευσης πτήσεων –που ισοδυναμούσε με κήρυξη αεροπορικού πολέμου κατά του καθεστώτος Καντάφι–, καθώς και να προβεί σε «*όλες τις αναγκαίες ενέργειες*», σύμφωνα με το ψήφισμα 1973

[14] Βλ. «Erdogan's Cairo Speech», *Foreign Policy* blog. Αναρτήθηκε στις 2 Φεβρουαρίου 2011 και αναφέρεται στο MideastWire blog του Νίκολας Νόε.

[15] «Erdogan: "Suudi Arabistan'la tam bir iş birligi içindeyiz"», *Milliyet*, 20 Μαρτίου 2011.

[16] Khaled Fattah, «Yemen: A Social Intifada In a Republic of Sheikhs», *Middle East Policy*, τ. 18, τχ. 3, 2011, σ. 81.

[17] «US Teaming With New Yemen Government on Strategy to Combat Al Qaeda», *NYT*, 26 Φεβρουαρίου 2012.

του Συμβουλίου Ασφαλείας. Στην περίπτωση αυτή, η κυβέρνηση Ερντογάν διχάστηκε[18]. Αρχικώς, ο ίδιος ο Ερντογάν είχε εναντιωθεί σε παρέμβαση του ΝΑΤΟ, προς απογοήτευση των φιλελεύθερων ατλαντιστών υποστηρικτών του. Στις 15 Μαρτίου, σε τηλεοπτική συνέντευξη, ανακοίνωσε ότι είχε προσωπικά επικοινωνήσει με τον Καντάφι και τον είχε συμβουλεύσει να εισακούσει τον λαό του και να ορίσει νέο πρόεδρο. Έκτοτε, υπήρξαν πολλές δολιχοδρομίες, ιδιαίτερα αφού ξεκίνησε η επέμβαση του ΝΑΤΟ. Στις 25 Μαρτίου, μια τουρκική ναυτική δύναμη εστάλη να ενισχύσει τον αποκλεισμό των λιμανιών που εξακολουθούσαν να βρίσκονται στα χέρια των δυνάμεων του Καντάφι. Η τουρκική Βουλή ενέκρινε την αποστολή και άλλων δυνάμεων, ακόμη και στρατιωτών, αν χρειαζόταν. Τούρκοι αξιωματούχοι διαμαρτυρήθηκαν για την Επιχείρηση Αρματτάν της Γαλλίας, η οποία προκατέλαβε τη συντονισμένη δράση των δυνάμεων του ΝΑΤΟ, ενώ το στρατιωτικό αεροδρόμιο της Σμύρνης προσφέρθηκε για την αποστολή βομβαρδιστικών. Οι Γάλλοι απάντησαν ότι οι Ερντογάν και Νταβούτογλου θίχτηκαν, επειδή δεν είχαν προσκληθεί στη Σύνοδο Κορυφής που είχε καλέσει ο Σαρκοζί, μετά την έγκριση του ψηφίσματος 1973 από το Συμβούλιο Ασφαλείας. Ο Σαρκοζί προσπάθησε να αποκλείσει την πιθανότητα να αναλάβουν οι Τούρκοι ηγετικό ρόλο στην επίθεση. Αυτό αποδείχτηκε σχετικά εύκολο, δεδομένων των μεικτών συναισθημάτων και της διάστασης απόψεων μεταξύ των φιλοκυβερνητικών δυνάμεων στην Τουρκία. Οι Ερντογάν και Νταβούτογλου αναγκάστηκαν να συμβιβαστούν με την παροχή επιμελητειακής υποστήριξης. Στις αρχές Ιουλίου 2011, ο Νταβούτογλου ταξίδεψε στη Βεγγάζη για να συναντήσει τους ηγέτες του Μεταβατικού Εθνικού Συμβουλίου και να ανακοινώσει ότι η Τουρκία αναγνώριζε το Συμβούλιο ως τον νόμιμο εκπρόσωπο του λιβυκού λαού.

Αυτή η αντιφατικότητα οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στη δυσκολία να συνδυαστεί η πολιτική των «μηδενικών προβλημάτων» του Νταβούτογλου με την πραγματικότητα των δυτικών συμμαχιών της Τουρκίας, στο πλαίσιο ενός προαιρετικού περιφερειακού πολέμου, όπως θεωρούσαν την κατάσταση η Ουάσινγκτον, το Παρίσι και το Λονδίνο. Όπως οι ΗΠΑ, αλλά και άλλα μεγάλα δυτικά κράτη, η Τουρκία είχε αναπτύξει σημαντική επιχειρηματική δραστηριότητα αλλά και καλές διπλωματικές σχέσεις με τον Καντάφι, εκμεταλλευόμενη κυρίως την ανάπτυξη του λιβυκού κατασκευαστικού τομέα μετά το 2009. Η Τουρκία αμφέβαλλε ότι θα μπορούσε να εκμεταλλευτεί τη βίαιη αλλαγή καθεστώτος προς όφελός της, ενώ οι δυτικές δυνάμεις, έχοντας καλύτερο έλεγχο της κατάστασης, μπορούσαν να στηριχτούν στην ικανότητά τους να διχάσουν και να επηρεάσουν τους νέους ηγέτες της Λιβύης. Αλλά οι κλυδωνισμοί της τουρκικής κυβέρνησης είχαν μία ακόμη αιτία: Οι ιδεολόγοι και οι ακτιβιστές με ισλαμιστικές καταβολές, που εξακολουθούν να

[18] Όπως συνέβη και στο Συμβούλιο Ασφαλείας, όπου τα προσωρινά μέλη Γερμανία, Ινδία και Βραζιλία απείχαν από το ψήφισμα 1973· όμως, τα μόνιμα μέλη Ρωσία και Κίνα επέτρεψαν την υιοθέτηση του ψηφίσματος, καθώς δέχτηκαν να μη χρησιμοποιήσουν το δικαίωμα βέτο που έχουν. Οι Αμερικανοί ήταν επίσης διχασμένοι: Ο Υπουργός Άμυνας, Ρόμπερτ Γκέιτς, ήταν εναντίον της επέμβασης, οι στενοί σύμβουλοι του Ομπάμα (Σούζαν Ράις, Σαμάνθα Πάουερς) προέτρεπαν να γίνει· δεν ζητήθηκε όμως η γνώμη του Κογκρέσου, κάτι που ήταν παράνομο.

αποτελούν τη ραχοκοκαλιά του AKP, πολεμούσαν τις δικτατορίες, αλλά εναντιώνονταν και στην ανάληψη πολεμικής δράσης από τους Δυτικούς στην περιοχή, οι οποίοι είχαν υιοθετήσει, αν και επιλεκτικά, μια στρατηγική ανατροπής δικτατόρων από το 1990. Όπως είδαμε, πολλοί από αυτούς τους υποστηρικτές του AKP είχαν αρχίσει να αποδέχονται τον ημι-αυτοκρατορικό ρόλο της Τουρκίας στην περιοχή, ως προπύργιο της νατοϊκής τάξης. Αυτή ήταν η διπλωματική και γεωπολιτική διάσταση μιας ευρύτερης διαδικασίας απορρόφησης που έχουμε αλλού περιγράψει ως μια «παθητική επανάσταση»[19]. Τον Μάιο του 2011 –στη διάρκεια του οποίου πάνω από εφτακόσιοι Λίβυοι άμαχοι σκοτώθηκαν από αεροπορικούς βομβαρδισμούς του ΝΑΤΟ, σύμφωνα με την κυβέρνηση της Τρίπολης– ο Νταβούτογλου συνόψισε τη στάση αυτών των πρώην ισλαμιστών αντι-ιμπεριαλιστών αναφορικά με τις ριζικές μεταβολές που έφερε η Αραβική Άνοιξη:

> Ένα επαναστατικό πνεύμα, μια κουλτούρα αντίστασης έχει αναπτυχθεί στην περιοχή... Αν δεν είχα αυτή τη θέση ή αν ήμουν νέος, θα αναφωνούσα κι εγώ «Ζήτω η Επανάσταση». Αλλά εφόσον είμαστε μια μεγάλη δύναμη [büyük devlet] που διασφαλίζει τη σταθερότητα στην περιοχή, οφείλουμε να σιγουρευτούμε ότι οι άνθρωποι θα πληγούν όσο το δυνατόν λιγότερο[20].

Μια ώριμη, «απομαγευμένη» συμπάθεια για τους νέους και την επανάσταση που συνδυάζεται με εγκωμιασμούς της τάξης και της σταθερότητας· μια «ηθική της υπευθυνότητας», που υποστηρίζει το κράτος, ως προστάτη των αδύναμων πληθυσμών, την ώρα που τα πυρά του πέφτουν βροχή επάνω τους· αυτά είναι τα επιτεύγματα του τουρκικού μοντέλου του AKP. Φυσικά, μπορούμε να διαπιστώσουμε παρόμοιες αλλαγές στάσης και στο Παρίσι, το Λονδίνο και το Βερολίνο.

Πόλεμος με τη Δαμασκό

Ώς έναν βαθμό, η απάντηση της κυβέρνησης Ερντογάν στις ταραχές στη Συρία ακολούθησε ανάλογους δρόμους. Εδώ, η ίδια πολιτική της ελεύθερης οικονομίας, που οι Ερντογάν και Νταβούτογλου προωθούσαν μέχρι πρότινος μέσα από τον Οικονομικό και Εμπορικό Σύνδεσμο, συνετέλεσε στην επιδείνωση των συνθηκών ζωής για τους νέους στις κατεστραμμένες αγροτικές πόλεις, από την Νταράα, στον νότο, μέχρι τη Χομς, τη Χάμα και την Ιντλίμπ, η οποία θα γινόταν το κέντρο της εξέγερσης, ενώ μια μικροσκοπική ελίτ είχε πλουτίσει θεαματικά. Αρχικώς, στα τέλη Μαρτίου και Απριλίου 2011, ενώ το καθεστώς της Δαμασκού αντιμετώπιζε τις διαδηλώσεις με καπνογόνα και εκτοξευτές νερού, ο Ερντογάν προσπάθησε και πάλι να καταστήσει τον εαυτό του «διαπραγματευτή», δοκιμάζοντας να πείσει τον Άσαντ να διαπραγματευτεί με την πολιτική πτέρυγα της Συριακής Μουσουλμανικής Αδελφότητας και να προγραμματίσει εκλογές. Την ίδια ώρα που τουρκικά πλοία ετοιμάζονταν για τη νατοϊκή επέμβαση ενάντια στον Καντάφι, ο Ερντογάν πληροφορούσε τον διεθνή Τύπο ότι είχε παροτρύνει τον Άσαντ να ακολουθήσει μια «θετική, ρεφορμιστική» προσέγγιση («είναι διακαής μας επιθυμία να μην υπάρξουν πράξεις που θα προξενήσουν πόνο εδώ, όπως έγινε στη Λιβύ-

[19] Cihan Tugal, *Passive Revolution, ό.π.*

[20] Asli Aydintasbas, «Davutoglu'yla zor sohbet», *Milliyet*, 5 Μαΐου 2011.

η»)[21]. Στόχος της Άγκυρας ήταν μια καλοσχεδιασμένη δημοκρατική αλλαγή που θα διεύρυνε τη βάση του καθεστώτος Άσαντ – μια στρατηγική παθητικής επανάστασης που αναγνώριζε ότι, αν τα πράγματα έπρεπε να μείνουν ως είχαν, έπρεπε και να αλλάξουν[22].

Αυτή η αντίληψη ερχόταν σε απόλυτη αντίθεση με τη γραμμή του Ριάντ, όπως αυτή είχε μεταφερθεί σε πρώην ανώτατο στέλεχος του Στέιτ Ντιπάρτμεντ από έναν «ανώτατο Σαουδάραβα αξιωματούχο», ο οποίος σημείωνε πως «*από την αρχή της συριακής αναταραχής, ο βασιλιάς πίστευε ότι η αλλαγή καθεστώτος θα απέβαινε προς όφελος των σαουδαραβικών συμφερόντων, ιδιαίτερα σε σχέση με την ιρανική απειλή. "Ο βασιλιάς γνωρίζει ότι, με εξαίρεση την απόλυτη καταστροφή της Ισλαμικής Δημοκρατίας, τίποτα δεν θα αποδυνάμωνε περισσότερο το Ιράν από το να χάσει τη Συρία"*»[23]. Και καθώς η σαουδαραβική οπτική άρχισε να κερδίζει στην Ουάσινγκτον, άρχισε να αλλάζει και η τουρκική «γραμμή»[24]. Ενώ διατηρούσε σχέσεις με το καθεστώς Άσαντ, η κυβέρνηση Ερντογάν επέτρεψε στον ηγέτη της στρατιωτικής πτέρυγας της Συριακής Μουσουλμανικής Αδελφότητας να δώσει συνέντευξη Τύπου στην Κωνσταντινούπολη τον Μάιο του 2011. Τον Ιούνιο του 2011, η Τουρκία οργάνωσε σύσκεψη της συριακής αντιπολίτευσης. Τον Ιούλιο 2011, ο Ελεύθερος Συριακός Στρατός (FSA), που αποσκοπεί στη στρατιωτική ανατροπή του καθεστώτος Άσαντ, εγκαταστάθηκε στη νότια τουρκική επαρχία Χατάυ, με τη βοήθεια αμερικανικής επιμελητείας και σαουδαραβικών χρημάτων και όπλων, ενώ οι ηγέτες του τελούσαν υπό την προστασία της τουρκικής αστυνομίας. Τα γεγονότα αυτά επιβεβαιώνουν απλώς τη μοιραία καταστροφική απόφαση του Άσαντ –βασισμένη στην μπααθική αντίληψη ότι οι Σύροι σουνίτες ισλαμιστές εξαρτώνται αποκλειστικά από τις δυνάμεις του Κόλπου– να προσπαθήσει να στηρίξει την υπάρχουσα τάξη με τη βία. Το επίσημο αίτημα του FSA ήταν η κήρυξη ζώνης απαγόρευσης πτήσεων – δηλαδή, οι δυτικοί βομβαρδισμοί της συριακής άμυνας. Οι επιδρομές του, που επικεντρώνονταν κυρίως στην περιοχή της Χομς, λάμβαναν χώρα με το ένα μάτι στα δυτικά ΜΜΕ, που είχαν «πυκνώσει» τις

[21] Delphine Strauss, «Erdogan urges Assad to hasten reform», *FT*, 28 Μαρτίου 2011.

[22] Erol Cebeci and Kadir Üstün, «The Syrian Quagmire: What's Holding Turkey Back?», *Insight Turkey*, τ. 14, τχ. 2, 2012, σ. 16.

[23] John Hannah, «Syria: The King's statement, the President's hesitation», *Foreign Policy* blog, 9 Αυγούστου 2011.

[24] Τον Απρίλιο 2011, ο Χάννα έγραφε, σχετικά με τον άνθρωπο του Ριάντ στην Ουάσινγκτον, τον πρίγκιπα Μπαντάρ Μπιν Σουλτάν: «*Δουλεύοντας σε συνεργασία με τις ΗΠΑ, ο Μπαντάρ* [...] *θα μπορούσε να αποβεί τεράστιο πλεονέκτημα στις προσπάθειες να στραφούν οι επαναστάσεις του 2011 στη Μέση Ανατολή προς μια κατεύθυνση που να εξυπηρετεί τα συμφέροντά μας* [...] *Αν ο Μπαντάρ αρχίσει να λειτουργεί χωρίς να παίρνει υπόψη του τα αμερικανικά συμφέροντα, θα πρέπει να αρχίσουμε να ανησυχούμε. Αλλά, αν ο Μπαντάρ αρχίσει να λειτουργεί ως εταίρος της Ουάσινγκτον εναντίον του κοινού Ιρανού εχθρού, αποτελεί τεράστιο στρατηγικό πλεονέκτημα. Με τα μέσα και το κύρος των Σαουδαράβων, ο Μπαντάρ θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει την εφευρετικότητά του και την τάση του για τολμηρές κινήσεις με εξαιρετικά αποτελέσματα στην περιοχή, έτσι ώστε να ενδυναμώσει την αμερικανική πολιτική και τα συμφέροντά της: μέσα από οικονομικά και πολιτικά μέτρα, να αποδυναμωθούν οι Ιρανοί μουλάδες [και] να υπονομευτεί το καθεστώς Άσαντ*» (John Hannah, «Bandar's return», *Foreign Policy* blog, 22 Απριλίου 2011).

γραμμές του· όσο πιο φρικαλέο ήταν αυτό που συνέβαινε, τόσο πιο πολύ μεγάλωνε η πιθανότητα να ασκηθεί διεθνής πίεση για αμερικανικές επιδρομές από αέρος. Οι θάνατοι αυξήθηκαν δεόντως, καθώς οι συριακές δυνάμεις βομβάρδιζαν τις θέσεις του FSA σε κατοικημένες περιοχές, ενώ μια πληθώρα θρησκευτικών πολιτοφυλακών, από Αλαουΐτες αλλά και σουνίτες, λεηλατούσαν και σκότωναν εν μέσω του γενικευμένου χάους.

Στην Τουρκία, ο σωβινισμός των φιλελεύθερων και συντηρητικών ισλαμιστικών ΜΜΕ κορυφώθηκε στις αρχές του 2012. Αιτήματα για τουρκική επέμβαση ακούγονταν και από συντηρητικές δυνάμεις στον αραβικό κόσμο – ακόμη και από τη λονδρέζικη ημερήσια *Sharq al-Awsat*, η οποία έθετε ως μοναδικό όρο να υπάρξει δυτική έγκριση πριν από μια τέτοια κίνηση. Η Μουσουλμανική Αδελφότητα και άλλες ισλαμιστικές δυνάμεις δεν είχαν πρόβλημα να εμφανίζονται ως αντι-ιμπεριαλιστές, όταν ο Ερντογάν ζητούσε διαχωρισμό της θρησκείας από το κράτος, αλλά και να παίζουν το χαρτί της ανθρωπιστικής επέμβασης, όταν ήθελαν να απαλλαγούν από ένα καθεστώς. Την ώρα που γράφονταν αυτές οι γραμμές, ούτε η Τουρκία ούτε οι ΗΠΑ ήταν έτοιμες για εδαφική εισβολή –που ευφημιστικά περιγράφεται ως «ουδέτερη ζώνη»– ή για αεροπορικούς βομβαρδισμούς, δηλαδή «ζώνη απαγόρευσης πτήσεων». Αυτή η κατάσταση φαίνεται ότι εξυπηρετεί και το Ισραήλ. Εξάλλου, έχει διατυπωθεί το ακόλουθο επιχείρημα:

> Φαίνεται ότι το Ισραήλ προτιμά ένα αποδυναμωμένο αλλά σταθερό καθεστώς Άσαντ και όχι ένα ισλαμιστικό καθεστώς [...] Παρ' όλο που το Ισραήλ διαβλέπει πλεονεκτήματα στην περίπτωση που αποδυναμωθεί η επιρροή του Ιράν στη Συρία, βλέπει επίσης ότι το μέλλον θα είναι δύσκολο αν οι ισλαμιστικές οργανώσεις αρχίσουν να παίζουν σημαντικό ρόλο στη Συρία. Συνεπώς, η μάλλον «ψυχρή» συναίνεση του Ισραήλ στην ανατροπή του Άσαντ έχει συμβάλει στην αποδυνάμωση της αίσθησης του επείγοντος, των Αμερικανών αξιωματούχων[25].

Εν μέσω αυτής της αβεβαιότητας, η πιο φιλοδυτική πτέρυγα της τουρκικής κυβέρνησης συμφώνησε με τις αμερικανικές πρωτοβουλίες. Στις αρχές Μαΐου 2012, ο Γκιουλ έδειχνε προτίμηση στο «σχέδιο της Υεμένης» για τη Συρία: Ο Άσαντ θα έπρεπε να διορίσει αρχηγό του κράτους έναν από τους συνεργάτες του, όπως είχε κάνει ο Σαλέχ, και να υποχωρήσει, ώστε να παραμείνουν αυτούσιες οι κυβερνητικές δομές – η συριακή αντιπολίτευση, διαβόητη για τις διχόνοιές της, δεν ήταν ακόμη έτοιμη να κυβερνήσει τη χώρα. Την επόμενη εβδομάδα, προειδοποίησε ότι η στρατιωτική επέμβαση δεν ήταν η ορθή λύση, ενώ ζήτησε μια «πολιτική λύση» και τη διεξαγωγή μιας διευρυμένης συνάντησης των «Φίλων της Συρίας» στην Άγκυρα, στην οποία θα συμμετείχε και η Ρωσία, ώστε να αποκλειστεί η στρατιωτική επιλογή[26]. Την ίδια εποχή, ο Ερντογάν υποστήριζε τα αιτήματα της Αραβικής Ένωσης, ένα εκ των οποίων μιλούσε για «ανθρωπιστικό διάδρομο» – δηλαδή, τουρκική εισβολή από ξηράς, η οποία αναπόδραστα θα οδηγούσε σε στρατιωτική σύγκρουση με το καθεστώς Άσαντ.

---

[25] Cebeci and Üstün, «The Syrian Quagmire…», σ. 20.

[26] Cebeci and Üstün, «The Syrian Quagmire…», *Sabah*, 3 Μαρτίου 2012· «Mu'arada Tunisiyya-Turkiyya li ay Tadakhkhul min Kharij al-Mintiqa fi Suriyya», *Sharq al-Awsat*, 9 Μαρτίου 2012.

Έτσι, παρά τις βλέψεις της για περιφερειακή ηγεμονία, η Τουρκία δεν κατάφερε να αρθρώσει μια συνεκτική δική της θέση. Το καλύτερο που μπόρεσε να σκεφτεί ο Ερντογάν ήταν να εξισορροπήσει τη θέση του Γκιουλ με τη δική του για την Αραβική Ένωση, δηλαδή μια κάπως εξαγνισμένη θέση σε σχέση με εκείνη του Ριάντ. Η Τουρκία όχι μόνο δεν ηγήθηκε, αλλά ακολούθησε. Η έλλειψη καθαρότητας της κυβερνητικής γραμμής επέτρεψε να εκφραστούν αντικρουόμενες απόψεις για τις κινήσεις της. Ακόμη και μεταξύ των αρθρογράφων της φιλοκυβερνητικής καθημερινής εφημερίδας *Γενί Σαφάκ*, κάποιοι βρίσκουν πολλές «αποδείξεις» ότι η κυβέρνηση προσπαθεί να διώξει τον Άσαντ το συντομότερο, ενώ άλλοι πιστεύουν ότι προτεραιότητα της κυβέρνησης είναι η σταθερότητα στα σύνορά της και η ταχεία κατάπαυση του πυρός[27].

Σουνιτικός εθνοτισμός

Γενικά, ο ισλαμιστικός τουρκικός Τύπος έχει δείξει μεγαλύτερη προτίμηση για μια επέμβαση στη Συρία απ' ό,τι στη Λιβύη, και μάλιστα για χειρότερους λόγους. Πέρα από τη συμπάθεια προς τη Μουσουλμανική Αδελφότητα και άλλες ισλαμιστικές δυνάμεις στη Συρία, που έχουν πληγεί σφοδρότατα από το μπααθικό καθεστώς στο παρελθόν, υπάρχει μια ταύτιση με τους Σύρους σουνίτες εναντίον των σιιτών (γεγονός που δεν είχε εμποδίσει το ΑΚΡ να συσφίξει σχέσεις με τον Άσαντ). Φιλοτουρκικές φωνές ισχυρίζονται ότι οι θρησκευτικοί ή φυλετικοί διχασμοί στις κοινωνίες της Λιβύης, του Μπαχρέιν, της Υεμένης και της Συρίας καθιστούν το μετριοπαθώς ισλαμικό, κοινοβουλευτικό - συνταγματικό μοντέλο πολιτικής της Τουρκίας περισσότερο επιθυμητό, δείχνοντας τον δρόμο μιας εξόδου από το τέλμα. Αντί, όμως, να σταθεί μακριά από αυτές τις συγκρούσεις, η Τουρκία καθηλώθηκε ακόμα περισσότερο στη δική της πολύμορφη εθνική και θρησκευτική δομή, την ώρα που η πολιτική αναταραχή πλησίαζε τα σύνορά της. Άλλωστε, η ειρηνική ηγεμονία του ΑΚΡ βασίζεται κατά πολύ στο γεγονός ότι η Τουρκία ξερίζωσε με τη βία το 20% του χριστιανικού πληθυσμού της, με την εξολόθρευση των Αρμενίων και την εκδίωξη των Ελλήνων, ανάμεσα στο 1915 και τα μέσα της δεκαετίας του 1950 – ένα μάλλον κακό παράδειγμα για τους Σύρους και τους Λιβανέζους. Και παρότι οι περιθωριοποιημένοι και εκπτωχευμένοι αλεβίτες της Τουρκίας έχουν διαφορετικές θρησκευτικές πρακτικές από τους αλαουΐτες της Συρίας, και ελάχιστους δεσμούς μαζί τους, το μίσος των Σύρων σουνιτών για την κυβερνώσα αλαουϊτική μειονότητα της Δαμασκού θα μπορούσε εύκολα να στραφεί και εναντίον τους. Και αυτό, διότι οι ηγέτες, τα στελέχη και οι οπαδοί του τουρκικού ισλαμικού κινήματος είναι κατ' εξοχήν σουνίτες, παρά την ύπαρξη στη χώρα μιας αρκετά μεγάλης μουσουλμανικής θρησκευτικής μειονότητας αλεβιτών. Το 2012, Τούρκοι αλεβίτες ξαναβρήκαν σημάδια από κιμωλία στις πόρτες τους, που ζωντάνεψαν μνήμες από τη δεκαετία του 1970, όταν συμμορίες σουνιτών –καθοδηγούμενων από τους δεξιούς εθνικιστές Γκρίζους Λύκους, οι οποίοι παρέσυραν συντηρητικούς και ισλαμιστές– πραγματοποίησαν εκτεταμένες θρησκευτικές σφαγές.

[27] Βλ. Ibrahim Karagül, «Suriye için "Misak-ı milli"», *Yeni Safak*, 27 Μαρτίου 2012, και Akif Emre, «Suriye açmazinda yeni dönemeç», *Yeni Safak*, 27 Μαρτίου 2012.

Η συριακή σύγκρουση έχει πολύπλοκες συνέπειες για την Τουρκία. Οι δύο χώρες έχουν μεγάλης έκτασης σύνορα· η Συρία αποτελεί σημαντικό εμπορικό πέρασμα για τους Τούρκους εμπόρους προς την αραβική ενδοχώρα, ενώ Τούρκοι σουνίτες διατηρούν πολλούς επιχειρηματικούς δεσμούς με την περιοχή. Πάνω απ' όλα, η πιθανότητα γέννησης ενός ακόμη κουρδικού κρατιδίου στοιχειώνει τις ελίτ της Τουρκίας. Στη βόρεια Συρία, το Κόμμα Δημοκρατικής Ένωσης (PYD), η συριακή πτέρυγα του PKK, είναι η πιο ριζωμένη και η καλύτερα οργανωμένη από τις κουρδικές δυνάμεις. Το καλοκαίρι του 2011, ενώ η κυβέρνηση Ερντογάν παρείχε στήριξη στον FSA, ο Άσαντ προσέφερε μια μορφή ιδιαίτερης υπηκοότητας στους Κούρδους της Συρίας και σταμάτησε να ανταλλάσσει με την Τουρκία πληροφορίες για το PKK. Η Άγκυρα προσπάθησε να χρησιμοποιήσει τον ηγέτη του ιρακινού Κουρδιστάν, τον Μπαρζανί, για να ελέγξει τους Κούρδους της Συρίας, αλλά τα αποτελέσματα ήταν θνησιγενή. Όταν ο Άσαντ απέσυρε τις δυνάμεις του από τα βόρεια και τα νότια σύνορα, ώστε να αναγκάσει τον FSA να αποχωρήσει από το Χαλέπι, τον Ιούλιο 2012, το PYD ανέλαβε τον έλεγχο μιας σειράς από κουρδικές πόλεις στα σύνορα: την Άιν αλ Αράμπ, περιοχές της Καμισλί, την Εφρίν, την Αμουντέ. Οι διαμαρτυρίες των Κούρδων της Συρίας ενάντια στον ρόλο που διαδραματίζει η Άγκυρα –καταστροφικές για το υπόδειγμα που θέλει να προβάλει η Τουρκία– αποτέλεσαν έναν από τους λόγους για τις διαμάχες που ξέσπασαν στο Συριακό Εθνικό Συμβούλιο, την αντιπολιτευτική ομάδα που υποστηρίζεται από τη Δύση, παράλληλα με τις διαφωνίες σχετικά με την εξωτερική επέμβαση και τη δημοκρατία στο εσωτερικό[28]. Πράγματι, ενώ πολιτικοί κρατούμενοι ελευθερώνονταν στην Αίγυπτο και την Τυνησία, Κούρδοι πολιτικοί κρατούμενοι –καθώς και μη Κούρδοι δημοσιογράφοι, φοιτητές και καθηγητές– συνέχιζαν να κρατούνται σε τουρκικές φυλακές. Τον Δεκέμβριο του 2011, με βάση πληροφορίες από αμερικανικά κατασκοπευτικά αεροπλάνα, τουρκικά μαχητικά επετέθησαν από αέρος σε μια ομάδα φτωχών Κούρδων που μετέφεραν παράνομα τσιγάρα στα βουνά, κοντά στα σύνορα με το Ιράκ, σκοτώνοντας 36 άτομα. Πώς ήταν δυνατόν μια χώρα που μεταχειριζόταν με αυτό τον τρόπο τους Κούρδους πολίτες της να αποτελέσει παράδειγμα για εκείνους μιας γείτονος χώρας;

Στοχοποιώντας το Ιράν

Τελικά, κάθε επαναπροσδιορισμός των σχέσεων της Τουρκίας με τη Συρία θα σημάνει το ίδιο και στις σχέσεις της με έναν άλλο γείτονα, το Ιράν. Στα χρόνια που προηγήθηκαν της Αραβικής Άνοιξης, υπήρξε μια σημαντική επαναπροσέγγιση Άγκυρας και Τεχεράνης, παρά τον αμερικανικό (και ισραηλινό) σκεπτικισμό. Το αναδυόμενο ιρακινό Κουρδιστάν ένωσε τους ηγέτες των δύο χωρών σε έναν πόλεμο ενάντια στους Κούρδους αντάρτες. Το εμπόριο μεταξύ τους έχει αυξηθεί σημαντικά τα τελευταία δέκα χρόνια· το Ιράν είναι σήμερα ο μεγαλύτερος προμηθευτής της Τουρκίας σε φυσικό αέριο, μετά τη Ρωσία[29]. Τον Μάιο του 2010, η Τουρκία και η Βραζιλία

[28] «Akrad Suriyya yatawaqqa'un fashal mu'tamar Istanbul al-muqbil», *Sharq al-Awsat*, 29 Μαρτίου 2012.

[29] Daphne McCurdy, «Turkish-Iranian Relations: When Opposites Attract», *Turkish Policy Quarterly*, τ. 7, τχ. 2, καλοκαίρι 2008.

μεσολάβησαν σε μια συμφωνία επεξεργασίας χαμηλής περιεκτικότητας ουρανίου με το Ιράν, θεωρώντας ότι είχαν το πράσινο φως από την Ουάσινγκτον. Τον Σεπτέμβριο του 2011, όμως, η Τουρκία συμφώνησε να εγκατασταθεί στο έδαφός της, κοντά στα σύνορα με το Ιράν, ένα νατοϊκό αντιπυραυλικό σύστημα ραντάρ, παρ' όλο που θερμοπαρακάλεσε να μην αναφερθεί πουθενά ότι αυτό γινόταν λόγω του πυρηνικού προγράμματος του Ιράν. Ο Γιόοστ Λάγκεντικ, πρώην αντιπρόεδρος της επιτροπής του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για τις σχέσεις Τουρκίας - Ε.Ε., έχει υποστηρίξει, εξάλλου, ότι οι ΗΠΑ «χρειάζονται την Τουρκία» όχι μόνο για να ρίξουν τον Άσαντ αλλά και για να εμποδίσουν τον ιρανικό έλεγχο επί του Ιράκ[30].

Ως επακόλουθο της κατοχής του Ιράκ από τις ΗΠΑ, η μακρόχρονη εκστρατεία του Ισραήλ για τη διατήρηση της πυρηνικής μονοκρατορίας του στην περιοχή συνάντησε τη σαουδαραβική αντιπαλότητα προς το Ιράν και το «σιιτικό τόξο», που το Ριάντ θεωρεί ότι εκτείνεται από το Ιράν, και το Ιράκ του Μαλίκι, ώς τη Συρία και τον διοικούμενο από τη Χεζμπολλά νότιο Λίβανο. Καθώς οι ενδοϊσλαμικές θρησκευτικές αντιθέσεις γιγαντώνονται, η Τουρκία εμφανίζεται να παίζει έναν όλο και πιο εξέχοντα ρόλο στον υποστηριζόμενο από τους Δυτικούς σουνιτικό συνασπισμό, τελικός στόχος του οποίου είναι το Ιράν. Αν υπήρξαν κάποιες φωνές δυσαρέσκειας στις ΗΠΑ, καθώς και ανάμεσα στους κοσμικούς αλλά και τους συντηρητικούς κύκλους της Τουρκίας, για τις πολύ θερμές σχέσεις της Άγκυρας με το Ιράν και τον ίδιο τον Αχμαντινετζάντ, το 2009-2010, τώρα το εκκρεμές μετακινείται προς την αντίθετη πλευρά, και μάλιστα με ιδιαίτερη επίταση, δεδομένης της σουνιτικής βάσης του ΑΚΡ και του ευρύτερου ισλαμιστικού κινήματος. Αρχίζει πλέον να συζητείται όλο και περισσότερο η πιθανότητα ενός πολέμου με το Ιράν, ειδικά αν η Τουρκία αποφασίσει να στείλει ένοπλες δυνάμεις στη Συρία. Ταυτόχρονα, ο σουνιτικός αραβικός Τύπος έχει αρχίσει να καλοδέχεται, παρά τις κάποιες επιφυλάξεις, την έλευση μιας «σουνιτικής Τουρκίας». Άραβες σχολιαστές, καθώς και ορισμένοι Τούρκοι συνάδελφοί τους, αρέσκονται να επικαλούνται την ιστορική αντιπαλότητα μεταξύ της οθωμανικής και της περσικής Αυτοκρατορίας, ως εάν το ΑΚΡ να χρειαζόταν υποστήριξη στις αυτοκρατορικές του βλέψεις[31]. Κάποιοι ισλαμιστές διανοούμενοι υποστηρίζουν ότι διεξάγεται *ήδη* ένας πόλεμος ανάμεσα στις ισλαμικές ομολογίες και ότι τον έχουν ξεκινήσει το Ιράν, το Ιράκ και η Συρία. Αποδέχονται απόλυτα τον ενδοϊσλαμικό διαχωρισμό, ισχυριζόμενοι ότι το «γεγονός» αυτό δεν μπορεί να αγνοηθεί και ότι η Τουρκία θα πρέπει να ετοιμάζεται να πολεμήσει μέχρις εσχάτων σε μια σύρραξη ανάμεσα σε σιίτες και σουνίτες[32].

Υποστηρίζεται ότι στο Ιράκ κάτι τέτοιο μπορεί να οδηγήσει σε ένα συνασπισμό Ιρακινών σουνιτών και Κούρδων, με ευρύτερη σουνιτική στήριξη από τους Άραβες και την Τουρκία, που θα αντιπαρατεθεί προς την ελεγχόμενη από τους σι-

[30] Joost Lagendijk, «Using Turkey's expertise to deal with Iran», *Today's Zaman*, 29 Φεβρουαρίου 2012.

[31] Adil al-Tarifi, «Turkiyya "al-Sunniyya" ... wa Fashal Siyasa al-Ihtiwa», *Sharq al-Awsat*, 25 Απριλίου 2012.

[32] Για παράδειγμα, βλ. Ibrahim Karagül, «Korkulan oldu, bölündük ...», *Yeni Safak*· Ali Ünal, «Terör ve dıs¸ gelis¸meler», *Zaman*, 26 Μαρτίου 2012.

ίτες κυβέρνηση του Μαλίκι στη Βαγδάτη. Υπήρξε ένας τέτοιος υπαινιγμός τον Απρίλιο του 2012, όταν ο (σουνίτης) αντιπρόεδρος του Ιράκ, Ταρίκ Χασεμί, αιτήθηκε άσυλο από την Τουρκία, έχοντας αρχικά «επισκεφτεί», ή αποδράσει στο Κατάρ και τη Σαουδική Αραβία, μετά από την έκδοση εντάλματος σύλληψής του από το καθεστώς Μαλίκι[33]. Η ιρακινή κυβέρνηση απάντησε με μια λεκτική επίθεση και η Τουρκία ανταπέδωσε. Εν μέσω αυτού του ανταγωνισμού φωνασκιών εκατέρωθεν των συνόρων, ο Μασούντ Μπαρζανί επέλεξε να επισκεφτεί την Τουρκία, με αποτέλεσμα η ένταση να ανεβεί ακόμη περισσότερο. Παρά την επίσημη γραμμή του AKP ενάντια στη διχοτόμηση του Ιράκ σε τρεις κρατικές οντότητες, οι πυρετώδεις εικασίες πολλαπλασιάζονταν: Είναι το πραγματικό σχέδιο του Ερντογάν η δημιουργία μιας κουρδικής συνομοσπονδίας υπό την κηδεμονία της Τουρκίας;[34] Δεν υπήρχε αμφιβολία ότι η κυβέρνηση του AKP είχε απεκδυθεί τον αυτοπροσδιορισμένο ρόλο της ως υπεράνω των ενδοϊσλαμικών θρησκευτικών διαμαχών όταν αποφάσισε να δώσει άσυλο σε κάποιον τόσο προβεβλημένο και διεθνώς κατηγορούμενο για σφαγές, ακόμη κι αν κάποιες από τις κατηγορίες ήταν κατασκευασμένες (ενώ για άλλες ίσως έφταιγε ο ίδιος ο Μαλίκι). Το καθεστώς επιβεβαίωσε για άλλη μία φορά τον σουνιτικό αυτοπροσδιορισμό του τουρκικού κράτους.

Οπισθοδρομήσεις

Η Τουρκία χρειάζεται πρώτα να αντιμετωπίσει τα δικά της προβλήματα με τις θρησκευτικές αντιθέσεις και την εθνοτική καταστολή, την κρατική καταπίεση και τις οικονομικές ανισότητες, πριν μπορέσει να αποτελέσει παράδειγμα για τον οποιονδήποτε. Οι φούσκες στον κτηματομεσιτικό και πιστωτικό κλάδο, που έδωσαν ώθηση στα ποσοστά ανάπτυξης τα τελευταία χρόνια, δεν θα διαρκέσουν για πολύ. Η κοινωνική πρόνοια είναι υποβαθμισμένη, ενώ η κατανομή του πλούτου είναι από τις πιο άνισες στις χώρες του ΟΟΣΑ, χειρότερη και από την Αίγυπτο ή την Τυνησία[35]. Στο μέτωπο των πολιτικών ελευθεριών, είναι γεγονός ότι το AKP ηγήθηκε μιας αποφασιστικής προσπάθειας περιστολής της τεράστιας επιρροής της στρατιωτικής ηγεσίας της χώρας, όπως αυτή είχε παγιωθεί υπό το παλαιό καθεστώς· αλλά η προσπάθεια αυτή όλο και πιο συχνά τείνει να αντικαταστήσει τον κεμαλικό μιλιταρισμό με ένα αστυνομοκρατούμενο κράτος. Η πιο ισχυρή θρησκευτική οργάνωση της Τουρκίας, η μυστικοπαθής κοινότητα του Γκιουλέν, ασκεί τεράστια επιρροή στις αστυνομικές δυνάμεις και τον δικαστικό κλάδο – κάποιοι ισχυρίζονται ότι έχει καταφέρει να διεισδύσει στη MIT, την υπηρεσία πληροφοριών. Πιστεύεται ότι ο Γκιουλέν ευθύνεται για τη φυλάκιση, τα τελευταία δύο χρόνια, πολλών δημοσιογράφων που ασκούσαν κριτική[36]. Το 2010, η κυβέρνηση Ερντογάν

---

33 «Baghdad turji' muhakama al-Hashemi mujaddadan», *Sharq al-Awsat*, 11 Μαΐου 2011.

34 Rusen Çakır, «Özal'ın hayali gerçeklesiyor mu?», *Vatan*, 24 Απριλίου 2012.

35 «Social Justice in the OECD – How Do the Member States Compare?», Gütersloh 2011.

36 Η θρησκευτική κοινότητα του Γκιουλέν έχει τύχει αξιοσημείωτα θερμής αποδοχής από τα κυρίαρχα δυτικά ΜΜΕ. Για παράδειγμα, βλ. «Turkish Schools Offer Pakistan a Gentler Vision of Islam», *NYT*, 4 Μαΐου 2008· «Global Muslim networks: how far they have travelled», *Economist*, 6 Μαρτίου 2008· «Meet Fethullah

προώθησε μια σειρά από εξαιρετικά αμφίβολες τροποποιήσεις του αυταρχικού Συντάγματος του 1980, διατηρώντας μερικές από τις πιο καταπιεστικές, εθνικιστικές παραγράφους του: Η «προσβολή του τουρκικού έθνους», που εύκολα αποδίδεται σε κάθε κριτική που ασκείται στο κράτος, παραμένει κακουργηματική πράξη.

Το 2002, πολλοί Τούρκοι φιλελεύθεροι είχαν πιστέψει ότι το AKP αποτελούσε τη βέλτιστη επιλογή για να «εκσυγχρονιστεί» και να «ενταχθεί στον υπόλοιπο κόσμο» η χώρα, ειδικά όσον αφορά την ένταξη στην Ε.Ε. Κύκλοι διανοουμένων της «Ελευθεριακής Αριστεράς» (ή *özgürlükçü sol*) έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην ενδυνάμωση της αποδοχής του σχεδίου συντηρητικής φιλελευθεροποίησης, του AKP. Ενίσχυσαν την προσπάθεια του AKP να πλήξει τους στρατιωτικούς, και για πολύ καιρό παρείχαν μια άνευ όρων υποστήριξη και στη λοιπή πολιτική της κυβέρνησης, ακόμη και στις συνταγματικές αλλαγές. Φιλελεύθεροι διανοούμενοι με μεγάλη επιρροή εκθείαζαν τον ρόλο της αστυνομίας στον «εκδημοκρατισμό» της Τουρκίας –δηλαδή, στη σταδιακή υπόσκαψη της ισχύος των στρατιωτικών– και ανακάλυπταν το ανθρώπινο πρόσωπο των νέων αξιωματικών της. Η αφέλεια αυτή φανέρωνε μια απλοποιητική αντίληψη για το τουρκικό κράτος, η αυταρχικότητα του οποίου αποδιδόταν στη «στρατιωτική ηγεμονία» και την αδυναμία ανάλυσής του ως ενός διαφοροποιημένου συνόλου θεσμών και κοινωνικών δυνάμεων, των οποίων τα συμφέροντα άλλοτε αλληλοσυμπληρώνονται και άλλοτε αντιπαρατίθενται. Η στρατηγική των φιλελεύθερων να αγνοούν τις αυταρχικές τάσεις της κυβέρνησης Ερντογάν απέτυχε όταν οι συνταγματικές τροποποιήσεις συνοδεύτηκαν από το μεγαλύτερο κύμα καταστολής στη χώρα για πολλά χρόνια. Κάποιοι από αυτούς ασκούν σήμερα κριτική στο καθεστώς AKP - Γκιουλέν.

Διεθνώς, όσοι υποστηρίζουν το τουρκικό πρότυπο για τον ισλαμικό κόσμο, συχνά το αντιπαραθέτουν με τα παραδείγματα του Ιράν ή της Σαουδικής Αραβίας, που βρίσκονται στο άλλο άκρο. Οι εξελίξεις της περασμένης χρονιάς δίνουν μια διαφοροποιημένη εικόνα. Οι βασικές διαχωριστικές γραμμές στην περιοχή καθίστανται όλο και λιγότερο ιδεολογικές και δεν χωρίζουν πλέον «μετριοπαθείς ισλαμιστές» και συντηρητικούς. Η παρόξυνση της συριακής σύγκρουσης έχει αρχίσει να αποκρυσταλλώνει τις υποτιθέμενες «θεμελιώδεις» διαφορές μεταξύ των θρησκευτικών ομάδων. Όσο κι αν διαφέρουν σε κάποια ζητήματα, η Σαουδική Αραβία και η Τουρκία βρίσκονται πλέον στο ίδιο στρατόπεδο, με το Ιράν ως κοινό εχθρό τους. Αν και η κατάσταση μπορεί να μεταβληθεί, εκείνη που, προς το παρόν, μάλλον επιτυγχάνει να στρέψει προς όφελός της τη σημερινή πολιτική ρευστότητα είναι η Σαουδική Αραβία, με πληθυσμό λιγότερο από το ένα τρίτο της Τουρκίας. Ούτε ψίθυρος δεν ακούγεται από τη «διεθνή κοινότητα» όταν υποβάλλει τον σιιτικό πληθυσμό της στην ίδια μεταχείριση που ο Άσαντ επιφυλάσσει στους Σύρους διαδηλωτές. Ο Ερντογάν φρόντισε να εξασφαλίσει μεγάλη δημοσιότητα στην επίσκεψή του στις πρωτεύουσες της Λιβύης, της Τυνησίας και της Αιγύπτου, τον Σεπτέμβριο του 2011, παίρνοντας μαζί του 280 επιχειρηματίες, έτοιμους να εκμεταλλευτούν την προσφορά φτηνού εργατικού δυναμικού, και ανακοινώνοντας

Gülen, the World's Top Public Intellectual», *Foreign Policy*, 4 Αυγούστου 2008.

ταυτόχρονα την πρόθεσή του να τριπλασιάσει τις τουρκικές επενδύσεις[37]. Αλλά η επίσκεψη αποκάλυψε και τα όρια της τουρκικής επιρροής. Η Μουσουλμανική Αδελφότητα δεν είχε αντίρρηση να μνημονεύσει το ΑΚΡ της Τουρκίας ως οικονομικό μοντέλο, αλλά η έκκληση του Ερντογάν για ένα κοσμικό κράτος προκάλεσε μια σκληρή «αντι-ιμπεριαλιστική» απάντηση των Αδελφών Μουσουλμάνων: Η οργάνωση τον κάλεσε να μην ανακατεύεται στα εσωτερικά της Αιγύπτου. Στο μεταξύ, η πρώτη επίσημη επίσκεψη του Προέδρου Μόρσι έγινε στο Ριάντ.

Η πολιτική των «μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες» έχει κουρελιαστεί, ενώ η υβριστική εκστρατεία του βασιλιά Αμπντουλλάχ εναντίον του Ιράν είναι στην ημερησία διάταξη, ενισχυόμενη όχι μόνο από την Ουάσιγκτον, το Ισραήλ, τον σουνιτικό κόσμο και την Ε.Ε., αλλά ακόμη και τη Γουόλ Στρητ, με εξαίρεση τη Ρωσία και την Κίνα, που αρνούνται να συμμετάσχουν σε αυτή τη διεθνή βεντέτα. Ενώ η αναταραχή στη Συρία φέρνει την Άγκυρα αντιμέτωπη με την αιφνίδια ενίσχυση του εσωτερικού της εχθρού, του ΡΚΚ, η οικογένεια των Σαούντ αναμένει να ξαναβάλει τον Λίβανο στο τσεπάκι της αν η Χεζμπολλά υπονομευτεί εξ αιτίας της αποδυνάμωσης ή της πτώσης του Άσαντ. Επιπλέον, οι Τούρκοι ηγέτες έχουν επανειλημμένα δείξει ότι μπορούν να παραμερίσουν τις αρχές της δημοκρατίας και του αυτοπροσδιορισμού μπροστά στη σουνιτική *Realpolitik*. Το Μπαχρέιν, με τη σιιτική του πλειοψηφία και την απολυταρχική σουνιτική μοναρχία του, απέδειξε του λόγου το αληθές. Η Τουρκία όχι μόνο απέστρεψε το βλέμμα όταν η μοναρχία συνέτριβε με τη βία τους διαδηλωτές, αλλά, τους πρώτους μήνες του 2012, προαναγγέλλοντας μια συνεργασία με τα καθεστώτα του Κόλπου, που γίνεται όλο και στενότερη, ο Γκιουλ επισκέφτηκε τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα και ζήτησε δημοκρατία για τη Συρία, κατά τη διάρκεια των φιλικών συνομιλιών που είχε με τους τοπικούς απολυταρχικούς ηγέτες. Τίποτε δεν θα μπορούσε να αποδώσει καλύτερα τη φύση των δεσμεύσεων της Τουρκίας για δημοκρατία και μη παρεμβατικότητα στην περιοχή. Καθ' όλη τη διάρκεια της Αραβικής Άνοιξης, η Τουρκία απλώς σταθεροποίησε τις σχέσεις της με τους Σαουδάραβες· ακολουθεί πειθήνια την πολιτική όχι απλώς της Ουάσινγκτον και του Ισραήλ, αλλά και του Ριάντ – ενισχύοντας ακόμη περισσότερο τις αντιδραστικές δυνάμεις της περιοχής.

Μετάφραση: Μαριάννα Δεσύπρη
Επιμέλεια: Γιώργος Καραμπελιάς,
Χριστίνα Σταματοπούλου

[37] «Turkey, Egypt form strategic cooperation council», *Today's Zaman*, 13 Σεπτεμβρίου 2011.